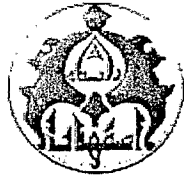

١٠٩٢٩٢

۱۷۱۱۰۱۱۰۷
۱۷۱۱۰۷

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه جغرافیا

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی جغرافیا و برنامه ریزی شهری

نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای
(نمونه موردی استان ایلام)

استادان راهنما:

دکتر مسعود تقوایی

دکتر حسین صرامی

پژوهشگر:

مریم رضائی

مهرماه ۱۳۸۷

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

۱۰۶۸۶۸

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا گرایش برنامه ریزی شهری خانم
مریم رضائی تحت عنوان

نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای (نمونه موردی استان ایلام)

در تاریخ ۸۷/۷/۲۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

دکتر مسعود تقوایی با مرتبه ی علمی دانشیار

۱- استادان راهنمای پایان نامه

دکتر حسین صرامی با مرتبه ی علمی استادیار

امضا

۲- استاد داور داخل گروه دکتر حمید رضا وارثی با مرتبه ی علمی استادیار

امضا

۳- استاد داور خارج از گروه دکتر رسول ربانی با مرتبه ی علمی دانشیار

تشکر و قدردانی

هو المحبوبه

معبودا! تو را سپاس که مرا در تحصیل علم قرار دادی و در برهه های مختلف زندگی خلوت و وزن حضورت را بر دوش خسته ام چشاندی و در کوره راه تاریک و پر هراس زندگی دستم را گرفتی. سر بر آستان عبودیتت می نهم به خاطر همه ی نعمت هایی که به من عنایت فرمودی. پس از حمد و ثنای الهی وظیفه ی خود می دانم که از خانواده ی گرامیم به ویژه پدر و مادر عزیزم و خواهر بزرگوارم سرکار خانم رودابه رضایی که مرا مرهون زحمات و حمایت های بی دریغ شان ساخته اند تشکر و قدرانی نمایم.

همچنین از تمامی اساتید و سرورانی که در طول دوران تحصیل همواره روشنگر راهم بوده اند و مرا در فراگیری علم و دانش یاری رسانده اند، به ویژه اساتید راهنمای ارجمندم جناب آقای دکتر مسعود تقوایی و جناب آقای دکتر حسین صرامی، صمیمانه تشکر می کنم.

در پایان از دوست و خواهر عزیزم سرکار خانم مریم بندگی که در طول این دوره ی تحصیلی یاور و یارم بوده اند و مرا تا ابد مدیون مهربانی خود نموده اند تقدیر و تشکر می نمایم و از همه ی دوستان و عزیزانی که به نحوی در تدوین این رساله مرا راهنمایی نموده اند سپاسگزارم.

تقدیم به

دو نیلوفر دریایی زندگی ام

«پدر و مادر عزیزم»

آنان که ناتوان شدند تا من توانا شوم، گیسوانشان سپید شد تا من
روسپید شوم و عاشقانه سوختند تا مشعل راهم باشند و گرمابخش
هستی ام.

در برابر وجود نازنینتان زانویی ادب بر زمین می نهم و با دلی
سرشار از عشق و محبت بر دستانتان بوسه می زنم.

چکیده

امروزه شهرهای بزرگ و نواحی متروپلیتن در کشورهای در حال توسعه به شدت در حال رشد هستند این نواحی تمامی امکانات، خدمات و سرمایه های کشور را در خود بلعیده، با این وجود با انواع مشکلات و معضلات شهری از جمله: کمبود مسکن، بالا رفتن میزان بیکاری، مسأله حاشیه نشینی، مشکل حمل و نقل و نارسایی در عرضه سایر خدمات شهری، همچنین تخریب محیط زیست دست و پنجه نرم می کنند. از طرف دیگر سایر نقاط در این کشورها اعم از شهرهای میانی، شهرهای کوچک و نقاط روستایی از توسعه عقب مانده اند و دچار رکود و توقف در سیر پیشرفت خود شده اند.

از آن جا که راهکارهای اقتصادی قادر به رفع این مشکلات نبوده، عده ای از محققان و تحلیل گران مسائل شهری توجه خود را به توسعه شهرهای کوچک به عنوان یک راه حل اساسی برای مقابله با عدم تعادل و توازن ناشی از رشد نخست شهرها معطوف کرده اند تا بدین وسیله بتواند رشد و توسعه را به سایر مناطق کشور تزریق نمایند.

هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای (نمونه موردی استان ایلام) می باشد. بدین صورت که دو شهر ایوان و دهلران به عنوان دو شهر کوچک منطقه به چه نحو می توانند در توسعه ی منطقه ی ایلام مؤثر و کارساز باشند همچنین در جهت جمع آوری اطلاعات بیشتر از روش اسنادی (کتابخانه ای) و نیز در تجزیه و تحلیل های آماری از تکنیک های پیشرفته ای نظیر تحلیل عاملی و تحلیل خوشه ای و همچنین از مدل های برنامه ریزی شهری چون قانون مرتبه-اندازه، منحنی لورنز، ضریب آنتروپی و ضریب کشش پذیری استفاده شده است.

نتایج و یافته های تحقیق نشان می دهد که دو شهر کوچک ایوان و دهلران دارای شرایط مناسب و خوبی جهت توسعه ی منطقه ی ایلام می باشند بدین صورت که اولاً این دو کانون شهری از لحاظ توزیع و پراکنش فضایی دارای وضعیت نسبتاً متعادلی می باشند چرا که شهر ایوان در شمال استان و شهر دهلران در جنوب استان واقع شده اند و هر کدام از این دو نقطه ی شهری می توانند به عنوان یک مرکز رشد خدمات و امکانات لازم را به حوزه ی نفوذ وسیعی ارائه دهند. همچنین با توجه به مدل های جمعیتی مورد استفاده در طی پژوهش صورت گرفته روشن شد که این دو شهر می توانند در تعادل بخشی به توزیع فضایی جمعیت، نقش مفید و مؤثری را ایفا نمایند و از لحاظ برخورداری از شاخص های توسعه ی شهری با استفاده از دو تکنیک تحلیل عاملی و تحلیل خوشه ای مشخص گردید که این دو شهر از لحاظ توسعه یافتگی دارای وضعیت میان توسعه (نیمه برخوردار) بوده و شرایط آن ها نسبت به شهرهای بسیار کوچک منطقه (۱۲ نقطه شهری) مطلوب تر می باشد.

واژه های کلیدی: شهر کوچک، ایلام، توسعه، توسعه منطقه ای.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات پژوهش
۱	۱-۱- شرح و بیان مسأله.....
۲	۲-۱- سوابق پژوهش.....
۵	۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش.....
۵	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۶	۵-۱- سوالات و فرضیات پژوهش.....
۶	۱-۵-۱- فرضیات پژوهش.....
۶	۲-۵-۱- سوالات تحقیق.....
۶	۶-۱- روش تحقیق.....
۶	۱-۶-۱- جامعه آماری.....
۷	۲-۶-۱- ابزار گردآوری اطلاعات.....
۷	۳-۶-۱- روش تجزیه و تحلیل.....
۷	۷-۱- کاربرد نتایج تحقیق.....
۸	۸-۱- مشکلات و محدودیتهای تحقیق.....
	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم
۹	۱-۲- مقدمه.....
۱۰	۲-۲- تعارف و مفاهیم و اصطلاحات کلیدی.....
۱۰	۱-۲-۲- نقش.....
۱۰	۲-۲-۲- شهر کوچک.....
۱۲	۳-۲-۲- منطقه.....
۱۳	۴-۲-۲- توسعه.....
۱۴	۵-۲-۲- توسعه منطقه ای.....
۱۴	۶-۲-۲- سیستم منطقه ای (شهری - روستایی).....
۱۶	۷-۲-۲- توسعه و سیستم های شهری - منطقه ای.....
۱۷	۳-۲- نتیجه گیری.....
	فصل سوم: دیدگاهها، نظریه ها و روش ها

عنوان

صفحه

۱۸.....	۱-۳- مقدمه.....
۱۹.....	۲-۳- دیدگاه‌های موجود در مورد نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای.....
۱۹.....	۱-۲-۳- دیدگاه توسعه شهرهای کوچک.....
۲۰.....	۲-۲-۳- شهرهای کوچک و عوامل و نیروهای موثر در شکل پذیری آنها.....
۲۱.....	۳-۲-۳- شهرهای کوچک و ویژگی های اجتماعی و جمعیتی آنها.....
۲۲.....	۴-۲-۳- شهرهای کوچک و ویژگی خدماتی و اقتصادی آنها.....
۲۲.....	۵-۲-۳- شهرهای کوچک و تمرکز زدایی.....
۲۳.....	۶-۲-۳- شهرهای کوچک و توسعه پایدار.....
۲۵.....	۷-۲-۳- شهرهای کوچک ، مهاجرت، حاشیه نشینی.....
۲۷.....	۸-۲-۳- شهرهای کوچک و مشکلات مدیریتی آنها.....
۳۱.....	۹-۲-۳- شهرهای کوچک و جامعه مدنی.....
۳۴.....	۱۰-۲-۳- شهرهای کوچک و متوسط و مراکز داد و ستد.....
۳۵.....	۱۱-۲-۳- شهرهای کوچک و توسعه کشاورزی.....
۳۶.....	۱۲-۲-۳- شهرهای کوچک و نقش آن در توسعه روستایی.....
۳۹.....	۱-۱۲-۲-۳- عملکرد خدماتی.....
۴۰.....	۲-۱۲-۲-۳- عملکرد اقتصادی.....
۴۱.....	۳-۱۲-۲-۳- عملکرد آموزشی.....
۴۱.....	۴-۱۲-۲-۳- عملکرد اجتماعی- فرهنگی.....
۴۲.....	۵-۱۲-۲-۳- عملکرد اداری - سیاسی.....
۴۲.....	۳-۳- تجربیات جهانی در مورد شهرهای کوچک و میانی.....
۴۲.....	۱-۳-۳- شوروی سابق.....
۴۳.....	۲-۳-۳- چین.....
۴۴.....	۳-۳-۳- نیجریه.....
۴۴.....	۴-۳-۳- ژاپن.....
۴۵.....	۵-۳-۳- هند.....
۴۶.....	۴-۳- نظریه های مربوط به توسعه منطقه ای.....
۴۶.....	۱-۴-۳- نظریه مکان- مرکزی.....
۴۹.....	۲-۴-۳- نظریه قطب رشد.....

صفحه	عنوان
۵۱.....	۳-۴-۳ - نظریه مرکز- پیرامون.....
۵۳.....	۳-۴-۴ - نظریه روستا- شهر.....
۵۵.....	۳-۴-۵ - رویکرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD).....
۵۷.....	۳-۴-۶ - نظریه مراکز- رشد میسرا.....
۵۹.....	۳-۵ - شرح مدل ها.....
۵۹.....	۳-۵-۱ - مدل های جمعیتی.....
۵۹.....	۳-۵-۱-۱ - قانون مرتبه - اندازه.....
۶۰.....	۳-۵-۱-۲ - قانون مرتبه- اندازه تعدیل یافته.....
۶۱.....	۳-۵-۱-۳ - منحنی لورنز.....
۶۲.....	۳-۵-۱-۴ - مدل ضریب کشش پذیری.....
۶۳.....	۳-۵-۱-۵ - ضریب آنتروپی.....
۶۴.....	۳-۵-۱-۶ - شاخص نخست شهری.....
۶۵.....	۳-۵-۲ - مدل های سطح بندی سکونتگاهها.....
۶۵.....	۳-۵-۲-۱ - تکنیک تحلیل عاملی.....
۶۶.....	۳-۵-۲-۱-۱ - مراحل انجام تحلیل عاملی.....
۶۶.....	۳-۵-۲-۱-۱-۱ - تشکیل ماتریس داده ها.....
۶۶.....	۳-۵-۲-۱-۲ - محاسبه ماتریس همبستگی.....
۶۶.....	۳-۵-۲-۱-۳ - استخراج عامل ها.....
۶۶.....	۳-۵-۲-۱-۴ - دوران عامل ها.....
۶۷.....	۳-۵-۲-۱-۵ - نام گذاری عامل ها.....
۶۷.....	۳-۵-۲-۱-۶ - رتبه بندی نقاط.....
۶۷.....	۳-۵-۲-۲ - روش تحلیل خوشه ای.....
۶۸.....	۳-۶ - نتیجه گیری.....
فصل چهارم: شناخت و تحلیل منطقه مطالعاتی	
۶۹.....	۴-۱ - مقدمه.....
۷۰.....	۴-۲ - معرفی استان ایلام.....
۷۰.....	۴-۲-۱ - ویژگی های جغرافیایی و طبیعی استان.....
۷۰.....	۴-۲-۱-۱ - موقعیت و وسعت.....

۲-۱-۲-۴- عوارض طبیعی.....	۷۳
۱-۲-۱-۲-۴- ارتفاعات.....	۷۳
۲-۲-۱-۲-۴- دشت ها.....	۷۳
۳-۲-۱-۲-۴- رودخانه ها.....	۷۳
۳-۱-۲-۴- آب و هوا.....	۷۴
۴-۱-۲-۴- زمین شناسی.....	۷۴
۳-۴- پیشینه ی تاریخی استان ایلام.....	۷۵
۴-۴- سیر تحول شهرنشینی و توسعه شهری در استان ایلام (۱۳۳۵-۱۳۸۵).....	۷۵
۱- ۴-۴- روند استقرار و توسعه مراکز شهری.....	۷۵
۲-۴-۴- تحولات کمی شهرها (تعدد شهرها).....	۷۶
۳- ۴-۴- تحولات جمعیت شهری.....	۷۷
۵-۴- تعداد، ترکیب و ساخت جمعیت استان ایلام.....	۷۸
۶-۴- معرفی کانون های شهری استان و توزیع فضایی آنها در سطح منطقه.....	۷۹
۷-۴- تحولات جمعیت و تعداد شهرهای کوچک.....	۸۳
۸-۴- معرفی شهرها کوچک در سطح منطقه و شناخت توانمندی ها و محدودیت های آنها.....	۸۴
۱-۸-۴- شهر دهلران.....	۸۴
۲-۸-۴- شهر ایوان.....	۸۴
۹-۴- نظام و شبکه شهری منطقه.....	۸۵
۱۰-۴- نظام سلسله مراتب جمعیت شهری در استان ایلام.....	۸۷
۱۱-۴- تحلیل مدل اندازه- مرتبه در استان ایلام.....	۸۹
۱-۱۱-۴- نمایش اندازه - مرتبه جمعیت شهرهای استان در سال ۱۳۶۵.....	۸۹
۲-۱۱-۴- نمایش اندازه - مرتبه جمعیت شهرهای استان در سال ۱۳۷۵.....	۹۳
۳-۱۱-۴- نمایش اندازه - مرتبه جمعیت شهرهای استان در سال ۱۳۸۵.....	۹۶
۱۲-۴- بررسی توزیع جمعیت در شهرهای استان ایلام به روش منحنی لورنز.....	۹۹
۱-۱۲-۴- بررسی توزیع جمعیت در شهرهای استان به روش منحنی لورنز در سال ۱۳۶۵.....	۹۹
۲-۱۲-۴- بررسی توزیع جمعیت در شهرهای استان ایلام به روش منحنی لورنز در سال ۱۳۷۵.....	۱۰۲
۳-۱۲-۴- بررسی توزیع جمعیت در شهرهای استان ایلام به روش منحنی لورنز در سال ۱۳۸۵.....	۱۰۵
۱۳-۴- تحلیل ضریب کشش پذیری در منطقه.....	۱۰۸

۱۰۹.....	۴-۱۴- تحلیل ضریب آنتروپی در منطقه.....
۱۱۳.....	۴-۱۵- نتیجه گیری.....
فصل پنجم: تحلیل و سطح بندی شاخص های توسعه شهری استان ایلام	
۱۱۶.....	۵-۱- مقدمه.....
۱۱۷.....	۵-۲- تحلیل شاخص های توسعه شهری در استان ایلام.....
۱۱۷.....	۵-۳- سطح بندی میزان توسعه شهری، کانون های شهری استان ایلام با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی (فاکتور آنالیز).....
۱۱۸.....	۵-۳-۱- شاخص های نرم سازی شده.....
۱۲۱.....	۵-۳-۲- ساخت عامل ها.....
۱۲۱.....	۵-۳-۲-۱- نامگذاری عامل ها.....
۱۲۲.....	۵-۳-۲-۱- عامل اول.....
۱۲۳.....	۵-۳-۲-۲- عامل دوم.....
۱۲۴.....	۵-۳-۲-۳- عامل سوم.....
۱۲۵.....	۵-۳-۲-۴- عامل چهارم.....
۱۲۷.....	۵-۴- سطح بندی شهرهای استان ایلام با استفاده از تکنیک تحلیل خوشه ای (کلاستر آنالیز).....
۱۲۷.....	۵-۴-۱- گروه اول.....
۱۳۰.....	۵-۴-۲- گروه دوم.....
۱۲۷.....	۵-۴-۳- گروه سوم.....
۱۳۰.....	۵-۵- نتیجه گیری.....

فصل ششم: جمع بندی، نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

۱۳۱.....	۶-۱- مقدمه.....
۱۳۲.....	۶-۲- جمع بندی.....
۱۳۵.....	۶-۳- نتیجه گیری.....
۱۳۵.....	۶-۳-۱- پاسخگویی به سوالات.....
۱۳۵.....	۶-۳-۱-۱- سوال اول.....
۱۳۶.....	۶-۳-۱-۲- سوال دوم.....
۱۳۷.....	۶-۳-۲- آزمون فرضیات.....
۱۳۷.....	۶-۳-۲-۱- فرضیه اول.....

۱۳۹.....	۳-۲-۲- فرضیه دوم.....
۱۴۰.....	۴-۶ - مشکلات مربوط به توسعه منطقه ای در استان ایلام.....
۱۴۱.....	۵-۶- ارائه راهکارها و پیشنهادات.....
۱۴۲.....	۱-۵-۶- راهکارهای ضربتی.....
۱۴۲.....	۲- ۵-۶- راهکارهای کوتاه مدت.....
۱۴۲.....	۳-۵-۶- راهکارهای میان مدت.....
۱۴۳.....	۴- ۵-۶- راهکارهای بلند مدت.....
۱۴۵.....	منابع و مأخذ.....

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۴ - اسامی شهرستان های استان ایلام به تفکیک اسامی شهرها، بخش ها و دهستان ها بر اساس آخرین تقسیمات کشور (۱۳۸۵).....	۷۰
جدول ۲-۴ - تحولات تعداد شهر و جمعیت شهری استان ایلام.....	۷۸
جدول ۳-۴ - تعداد جمعیت استان ایلام در فاصله سال های ۸۵-۱۳۵۵.....	۷۹
جدول ۴-۴ - تغییرات جمعیتی استان ایلام در فاصله سال های ۸۵-۱۳۵۵.....	۷۹
جدول ۵-۴ - تحولات تعداد و جمعیت شهرهای کوچک استان ایلام طی سال های ۸۵-۱۳۵۵.....	۸۳
جدول ۶-۴ - تحولات نظام سلسله مراتب جمعیت شهری استان ایلام سال های ۸۵-۱۳۶۵.....	۸۷
جدول ۴-۷ - توزیع و تحول جمعیت بر حسب طبقات شهری و جمعیتی در شهرهای استان ایلام طی دهه های ۸۵-۱۳۶۵.....	۸۸
جدول ۴-۸ - محاسبه جمعیت در مدل مرتبه - اندازه و تعدیل یافته جمعیت در سال ۱۳۶۵.....	۹۱
جدول ۴-۹ - محاسبه جمعیت در مدل مرتبه - اندازه و تعدیل یافته شهرهای استان ایلام ۱۳۷۵.....	۹۴
جدول ۴-۱۰ - محاسبه جمعیت در مدل مرتبه - اندازه و تعدیل یافته شهرهای استان ایلام ۱۳۸۵.....	۹۷
جدول ۴-۱۱ - طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام ۱۳۶۵.....	۱۰۰
جدول ۴-۱۲ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام سال ۱۳۶۵.....	۱۰۱
جدول ۴-۱۳ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات شهری شهرهای استان ایلام سال ۱۳۶۵.....	۱۰۲
جدول ۴-۱۴ - طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام در سال ۱۳۷۵.....	۱۰۳
جدول ۴-۱۵ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام ۱۳۷۵.....	۱۰۴
جدول ۴-۱۶ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام ۱۳۷۵.....	۱۰۵
جدول ۴-۱۷ - طبقات جمعیتی شهرهای استان ایلام ۱۳۸۵.....	۱۰۶
جدول ۴-۱۸ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات جمعیتی استان ایلام سال ۱۳۸۵.....	۱۰۷
جدول ۴-۱۹ - محاسبه ضریب تغییرات آنتروپی طبقات شهری ۱۳۸۵.....	۱۰۷
جدول ۴-۲۰ - ضریب کشش پذیری جمعیتی شهرهای کوچک استان ایلام طی سالهای (۸۵ - ۱۳۵۵).....	۱۰۹
جدول ۴-۲۱ - محاسبه تغییرات ضریب آنتروپی در شهرهای استان ایلام طی سالهای (۸۵ - ۱۳۶۵) با احتساب شهرهای کوچک.....	۱۱۱
جدول ۴-۲۲ - محاسبه تغییرات ضریب آنتروپی در شهرهای استان ایلام طی سالهای (۸۵ - ۱۳۶۵) بدون احتساب شهرهای کوچک.....	۱۱۲
جدول ۵-۱ - شاخص انتخابی در ۱۹ شهر استان در سال ۱۳۸۵.....	۱۱۹

جدول ۵-۲- شاخص های نرم افزاری شده انتخابی ۱۹ نقطه شهری استان ایلام ۱۳۸۵.....	۱۲۰
جدول ۵-۳- نتایج تحلیل عوامل حول محور اصلی ۲۸ متغیر انتخابی.....	۱۲۱
جدول ۵-۴- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول.....	۱۲۲
جدول ۵-۵- متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم.....	۱۲۳
جدول ۵-۶- متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم.....	۱۲۴
جدول ۵-۷- متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم.....	۱۲۴
جدول ۵-۸- وضعیت شهرها از نظر برخورداری از شاخص های توسعه بر اساس روش تحلیل خوشه ای.....	۱۲۸

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۷۱.....	شکل ۴-۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور.....
۷۲.....	شکل ۴-۲- موقعیت شهرستان ها در استان ایلام.....
۸۱.....	شکل ۴-۳- موقعیت شهرهای مورد مطالعه در استان.....
۸۲.....	شکل ۴-۴- موقعیت شهرهای کوچک مورد مطالعه در استان ایلام.....
۹۲.....	شکل ۴-۵- مدل مرتبه- اندازه شهرهای استان ایلام سال ۱۳۶۵.....
۹۲.....	شکل ۴-۶- مدل مرتبه- اندازه تعدیل یافته شهرهای استان ایلام سال ۱۳۶۵.....
۹۵.....	شکل ۴-۷- مدل مرتبه- اندازه شهرهای استان ایلام سال ۱۳۷۵.....
۹۵.....	شکل ۴-۸- مدل مرتبه- اندازه تعدیل یافته شهرهای استان ایلام سال ۱۳۷۵.....
۹۸.....	شکل ۴-۹- مدل مرتبه- اندازه شهرهای استان ایلام سال ۱۳۸۵ شکل ۵.....
۹۸.....	شکل ۴-۱۰- مدل مرتبه- اندازه تعدیل یافته شهرهای استان ایلام سال ۱۳۸۵.....
۹۹.....	شکل ۴-۱۱- منحنی لورنز شهرهای استان ایلام سال ۱۳۶۵.....
۱۰۳.....	شکل ۴-۱۲- منحنی لورنز شهرهای استان ایلام سال ۱۳۷۵.....
۱۰۵.....	شکل ۴-۱۳- منحنی لورنز شهرهای استان ایلام سال ۱۳۸۵.....
۱۲۶.....	شکل ۵-۱- نمودار درختی شهرهای استان ایلام.....
۱۲۹.....	شکل ۵-۲- موقعیت شهرها در استان ایلام.....

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- شرح و بیان مسأله

مسائل شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه که بیشتر ناشی از توزیع فضایی نامتعادل جمعیت، شکاف عمیق بین جامعه روستایی و جامعه شهری در تمام ابعاد زندگی، مهاجرت گسترده از روستا به شهر، تمرکز امکانات و نیروهای اقتصادی-سیاسی در یک شهر منطقه ای، به هم خوردن تعادل شبکه شهری و همچنین شکل گیری متروپل های منطقه ای می باشد. موانع و مشکلات زیادی را در سطوح مختلف برنامه ریزی ایجاد کرده است.

این مشکلات باعث شده که بسیاری از دولت ها، مسأله توسعه و عمران منطقه ای را مطرح کنند توسعه منطقه ای بدین معنا که در محدوده ی یک کشور عمران و توسعه تمام مناطق مورد نظر باشد و در واقع اهداف اصلی توسعه منطقه ای ایجاد تعادل منطقه ای، عدالت اجتماعی و تمرکز زدایی از کلان شهرها می باشد (فنی، ۱۳۷۵: ۲۰).

شاید از مهمترین و مؤثرترین اقدامات در این راستا، توجه به شهرهای کوچک و ارزیابی و تعیین جایگاه آنها در توسعه و توسعه منطقه ای می باشد.

توجه به شهرهای کوچک در سطح یک منطقه و در واقع برنامه ریزی منطقه ای، برخوردی مناسب با ضعف ها و نارسایی ها در سطوح ملی و محلی می باشد. مناطقی که در حاشیه قرار گرفته اند و از توسعه عقب

مانده اند و دچار رکود و توقف در سیر پیشرفت خود شده اند یا از عواقب منفی رشد شهری آشفته اند خواهان توجه به فضا در سطح منطقه ای شده اند (رستمی، ۱۳۸۰: ۵).

امروزه استراتژی شهرهای کوچک و نقش آن در توسعه ملی و منطقه ای به عنوان بخشی از راه حل های فضایی و برنامه ریزی جامع کشورهای در حال توسعه، به روشنی درک شده است. در ایران نیز، طی سالهای اخیر، برای یکپارچه سازی توسعه مناطق مختلف کشور، سیاست هایی اندیشیده شده است. در برنامه اول پنج ساله جمهوری اسلامی ایران و آمایش سرزمین (۱۳۷۲-۱۳۶۸)، بخش عمران شهری، به این استراتژی توجه شده است طرح آمایش سرزمین، خط مشی و اصول توسعه جوامع شهری و روستایی را ترسیم کرده و نقش هر یک از شهرها (بزرگ، میانی، کوچک) را مشخص نموده است ولی توسعه شهرهای کوچک در اولویت آخر قرار دارد. هر چند این راهبرد متناسب با اهداف برنامه های ملی است ولی با توجه به تعداد شهرهای کوچک و تبدیل بعضی مراکز روستایی به شهر، مسائلی به وجود آمده که نیاز به توجه جدی دارد.

این تحقیق به دنبال آن است که تحلیل و استدلال نماید که آیا شهرهای کوچک هم می توانند در تحقق توسعه منطقه ای جایگاهی داشته باشد؟ و چگونه می توانند در این راستا نقش خود را ایفا نمایند؟

۱-۲- سوابق پژوهش

بحث تاثیر کارکردی شهرهای کوچک در سطح منطقه ای و محلی، شاید برای اولین بار با کار جانسون^۱ (۱۹۷۰) مطرح گردید وی کلید توسعه روستاها را وجود شبکه ای از شهرهای کوچک که واسطه ارتباطی با شهرهای بزرگ می شوند می بیند (فنی، ۱۳۸۲: ۱۶).

اما این موضوع به طور رسمی در سطح جهانی، در توصیه های نهایی کنفرانس جهانی جمعیت (بخارست، ۱۹۷۴) مطرح گردید. در این کنفرانس بر لزوم ایجاد شبکه جهانی شهرهای کوچک و متوسط به منظور مقابله با آثار رشد بی رویه ی تمرکزهای شهری بزرگ در جهان تاکید شد (بابایی، ۱۳۷۹: ۷).

دنيس راندنيلي^۲ از مشهورترین پژوهشگرانی است که در زمینه شهرهای کوچک نظریاتی ارائه کرده است وی با همکاری رودل^۱ در سال ۱۹۷۸ بحث عمیق و گسترده ای را در این زمینه با نگارش کتابی تحت عنوان، عملکردهای شهری در توسعه روستایی فراهم آوردند.

^۱. Johnson

^۲. D.A. Rondinelli

این دو محقق، برای آزمون این کارکردها، در اوایل دهه ی ۱۹۸۰، پروژه ای از طرف نمایندگی امریکا در توسعه ی بین المللی، شروع کردند. این پروژه در کشورهای فیلیپین و بولیوی و با راهبردهای مشابه در سایر کشورهای در حال توسعه، تجربه گردید. هدف اصلی برنامه UFRD^۱، کمک به تقلیل فقر روستایی و افزایش تولید و درآمد روستاییان از طریق کارکردها و خدمات شهری (به طور عمده از سوی شهرهای کوچک مجاور) به مناطق روستایی بود (فنی، ۱۳۸۲: ۱۶).

همچنین در سال ۱۹۸۲ کنفراسی در ژاپن، پیرامون نقش شهرهای کوچک و متوسط در توسعه ملی برگزار شد. هدف از طرح موضوعات و مباحث مختلف در این کنفرانس، آزمون نقش و موقعیت شهرهای کوچک در توسعه کشورهای کم رشد بود. این کنفرانس که توسط عمران منطقه ای سازمان ملل برگزار شد نتایجی به شرح زیر داشت:

- سهم اصلی رشد جمعیت شهرنشین کشورهای کم رشد، به شهرهای ۱۰۰ هزار نفری به بالا تعلق دارد.
- از دهه ی ۱۹۵۰ به بعد، نرخ رشد جمعیت شهرهای ۲۰ الی ۱۰۰ هزار نفری تنزل چشمگیری داشته است.
- ساکنان اکثر شهرهای کوچک از منافع اقتصادی حاصله در کشورهای کم رشد، سودی نمی برند و اغلب آنها به واسطه ی ناچیز بودن سرمایه گذاری ها در کلیه ی زمینه ها، نقش چندانی در جذب مهاجرین روستایی نداشته اند (بابایی، ۱۳۷۹: ۸).

هاردوی و ساتردوایت^۲ در سال ۱۹۸۶ کتابی تحت عنوان «نقش شهرهای کوچک و متوسط در توسعه ملی و منطقه ای در جهان سوم» به رشته ی تحریر در آورده اند که نتایج آن به طور خلاصه به شرح زیر است:

- عدم تجانس شهرهای کوچک و متوسط با شهرهای بزرگ؛
- کمبود شدید تحقیقات و منابع مطالعاتی در رابطه با مراکز کوچک شهری در جهان سوم؛
- نقش مهم و کلیدی شهرهای کوچک و متوسط در کنترل اداری، سیاسی و نظامی منطقه؛
- روابط قوی و عمیق بین کشاورزی و توسعه روستایی با توسعه مراکز کوچک شهری؛
- تأثیر قدرتمند سیستم های جدید حمل و نقل بر توسعه مراکز شهری.

شهرهای کوچک و توسعه عنوان مقاله تحقیقی دیگری است که در سال ۱۹۸۹ در مجله مطالعات شهری انگلستان درج شده است. نویسنده در آن به طور عمده به توان های اقتصادی برای توسعه شهرهای کوچک در جهان سوم و جلوگیری از جریان های مهاجرتی از روستاها اشاره دارد (فنی، ۱۳۸۲: ۱۷).

^۱ . Ruddle

^۲ . Urban Functions in Rural Development

^۳ . Harday. J.Eand Satterth Waite

در ایران نیز تحقیقاتی در این زمینه صورت گرفته از جمله رساله دکتری زهره فنی (۱۳۷۵) تحت عنوان نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای می باشد که به صورت موردی استان خوزستان را بررسی نموده است. این رساله به بررسی وزنی شهرهای کوچک در راهبردهای توسعه منطقه ای، کارکرد شهرهای کوچک در توسعه، شناخت منطقه مورد مطالعه و نظام و شبکه شهری، تحلیل نقش شهرهای منتخب و تحلیل خرد نقش شهرهای کوچک در سطح محلی پرداخته و بر اساس مطالعات صورت گرفته اشاره می نماید که:

- شهرهای کوچک با طرح و اجرای برنامه های توسعه صنعتی و کشاورزی و نیز تجهیز و توسعه زیر ساخت و خدمات شهری، قادر خواهند بود مازاد جمعیتی ناحیه و حتی استان را جذب و اسکان نمایند.

- شهرهای کوچک می توانند برای ساکنان و شهروندان خود نیز قابلیت سکوتی و زیستی بالایی داشته باشند. از دیدگاه منطقه ای، شهرهای کوچک ایفا گر نقش هایی نظیر بازار یابی، عرضه و مرکزیت خدمات و فرآوردهای کشاورزی هستند و این دیدگاه با بررسی مطالعات موردی در استان خوزستان، مصداق بیشتری می یابد. و با اطمینان می توان پذیرفت که این کانون ها می توانند در تدارک و توسعه کارکرهای مختلف در سلسله مراتب سکونتگاهی تا سطح محلی مؤثر واقع گردند.

همچنین می توان به مقاله دکتر اصغر نظریان تحت عنوان جایگاه شهرهای کوچک در ساماندهی فضایی و توسعه ملی (۱۳۷۵) اشاره کرد که به صورت موردی بر روی استان زنجان کار شده است و نتیجه ای که از این بررسی به دست آمده این است که علیرغم افزایش تعداد شهرهای کوچک، سهم جمعیتی و پایگاه محلی آنها در ساماندهی فضایی روستایی، علاوه بر اینکه افزایش نیافته، کاهش نیز داشته است.

صدیقه حسینی حاصل در مقاله ای که تحت عنوان «جایگاه و نقش عملکردی شهرهای کوچک در توسعه روستایی مورد شهر رزن (همدان) (۱۳۷۸)» به رشته ی تحریر درآورده است اذعان می کند که:

شهرهای کوچک در صورتی که هویت و نقش واقعی خود را به دست آورند می توانند به پویایی جوامع روستایی نیز کمک کنند. این شهرها فضا را به عنوان اماکنی برای ارائه تجارت و خدمات بنیان می نهند و می توانند در فضای پیرامون خود، خواه در ارتباط با ایجاد اشتغال برای روستایان نزدیک و خواه با آفرینش کار صنعتی در محیط روستایی، به ایجاد نواحی کار یاری رسانند.

در منطقه ایلام با این دیدگاه مطالعه ای صورت نگرفته و برای اولین بار این کار انجام می پذیرد.